

Innledning

I denne boken rettes et kritisk søkelys mot hvordan historisk stoff blir popularisert og benyttet på ulike arenaer og i ulike sammenhenger. Historiske hendelser og steder er utgangspunkt for jubileer, festivaler, turistattraksjoner og filmproduksjoner og danner grunnlaget for formidlingsarbeidet ved etablerte institusjoner som arkiver og museer. Som oftest er det konkrete mål som avgjør *hvilke* historiske hendelser som trekkes frem i formidlingen. Målene påvirker *hvordan* hendelsene fremstilles. Her er det også viktig å se nærmere på *hvem* som definerer målene og tar valgene underveis, og hva som ligger bak disse valgene.

Historie byr på en uendelig mengde valgmuligheter når det gjelder kilder og fremstillingsmåter, og vi tolker gjerne fortiden på basis av behov og verdier i dagens samfunn. I tillegg kommer den subjektive tolkning som hver enkelt foretar. Idealet er at tolkningsprosessen skal være kritisk, reflektert og basert på solid historiefaglig forskning. Skrekkeeksempler er historiebruk som først og fremst skal tjene politiske eller kommersielle formål. Mellom disse ytterpunktene er det en stor gråsoner der det ikke alltid er lett å avgjøre om valgene er bevisste eller ubevisste, og hvorvidt man kan snakke om bruk eller misbruk av historie.

Artiklene i denne antologien favner bredt: fra beskrivelser og analyser av jubileer, minnesmerker og filmturisme til offentlige arkivers og museers bevissthet og refleksjon rundt egen formidling. Problematikken bruk og misbruk av historie blir tematisert gjennom eksempler fra inn- og utland. Vi blir konfrontert med formidlingsproblematikk fra svært ulike felt, der Robben Island-museet i Sør-Afrika og kommersialiserte sommerfestivaler på Sørlandet representerer ytterpunkter. Blant spørsmålene som stilles, kan vi nevne: Hva er formålet med den aktuelle formidlingen? Hvordan blir historiske fakta tilpasset formålet? Hvem foretar disse tilpasningene, og

hvor bevisste er vi på at historiske fakta kan bli holdt tilbake, neddempet og oversett fordi de ikke passer inn i etablerte oppfatninger?

Valg av formidlingsform er avhengig av målgruppe. Målgruppen kan være bredt sammensatt, som befolkningen generelt, eller mer spesifikk, for eksempel et bygdesamfunn eller en gruppe skoleelever på et visst klassetrinn. Forskjellige målgrupper har forskjellige ønsker og behov. Hvordan blir det historiske materialet popularisert og gjort tilgjengelig for et publikum? Hvor langt kan og bør institusjoner og arrangører strekke seg mot opplevelsesaspektet på bekostning av historiske fakta – uten å miste troverdighet? Hvilke formidlingsformer er best egnet til å stimulere konstruktiv debatt om vanskelige og motsetningsfylte temaer? Hvilke muligheter – og ikke minst hvilket ansvar – har museer, universiteter og arkiver til å «rette opp» bildet av fortiden når nye opplysninger kommer frem?

Artiklene som presenteres i denne boken, tar opp problemstillinger og spørsmål som i senere år er blitt stilt av en rekke historikere og forskere både i Norden og i Europa for øvrig. *Minnepolitikk*, *kollektiv erindring* og *erindringsprosesser* er begreper man bruker for å tydeliggjøre subjektivitet, makt og mål når historiske kilder blir valgt ut og stoffet blir formidlet. I Tyskland arbeides det kontinuerlig med å avkrefte myter og korrigere feilaktige fremstillinger av ulike institusjoners og soldatgruppers rolle under andre verdenskrig. I andre sammenhenger ser vi at kommersielle hensyn får dominere. I Sverige tjener mange godt på at landet blir assosiert med et idyllisk liv på landsbygda, slik som barnebokforfatteren Astrid Lindgren beskrev det, og i Norge spiller man fortsatt på vikingtiden og landets heroiske historie i fremstillingen av opplevelsesprodukter. Dette er eksempler på at målrettet markedsføring kan være basert på tvilsomme og historisk uholdbare premisser. Det tematiske mangfoldet i denne antologien viser at de ovenfor nevnte spørsmålene er relevante i analyser av et mangfold av institusjoner og personer som bruker historiske hendelser som utgangspunkt for eksempelvis formidling, markedsføring, merkevarerbygging og politisk posisjonering.

Jonas Frykman innleder boken med en tankevekkende artikkel om «flukten fra minnet» – og fiksjonen som redning. Han retter søkelyset mot hvordan nasjoner bevisst velger eller systematisk glemmer enkelte aspekter av sin historie. I Kroatia ble det gjort store anstrengelser for å kunne håndtere

nye politiske føringer etter Jugoslavias oppløsning i 1991 og opprettelsen av de selvstendige delrepublikkene. Her har minnesmerker og monumenter lenge hatt en sentral betydning, først og fremst gjennom sin symbolske kraft og sin synlighet i samfunnet. Men hva gjør man med de gamle monumentene når en ny politisk æra begynner, med nye makthavere og et folk som ikke lenger ønsker å bli assosiert med tidligere tiders politikk?

Kathrin Pabst ser nærmere på den nye samfunnsrollen kulturhistoriske museer har fått tildelt av Kulturdepartementet. Hvordan kan museer bidra til samfunnsaktuelle temaer og problemstillinger, og hvilke utfordringer møter de i arbeidsprosessen? Ved hjelp av flere eksempler fra inn- og utland viser hun at balansegangen mellom faktaformidling, opplevelse og en bevisst utfordring av besøkende er vanskelig. Her er det behov for ny kunnskap som museene må opparbeide seg over tid og gjennom nye erfaringer.

Kirsti Mathiesen Hjemdahl har forsket på formidlingen ved Robben Island Museum som en del av Sør-Afrikas omfattende kunnskapsproduksjon knyttet til apartheid. Hun analyserer de store transformasjonene som Robben Island har gjennomgått fra å være et fengsel for blant andre Nelson Mandela til å bli et minnesmerke og en byggestein for en fremtidig nasjonal identitet. Men hun ser også på publikum og begrunnelsene deres for å reise til øya. I artikkelen konkluderer hun med at transformasjonen skjer på basis av mange faktorer som påvirker hverandre. For å kunne svare på om Robben Islands historie blir brukt eller misbrukt, er det ikke nok å se på veien frem til dagens formidlingsopplegg. Man bør også se på den gjensidige påvirkningen av guider og besøkende, og ikke minst deres forskjellige oppfatninger av fortiden.

Bjørn Tore Rosendahl beskriver utgangspunktet for og målene med formidlingsarbeidet ved Stiftelsen Arkivet i Kristiansand. Hvordan kan Stiftelsen Arkivet, som har etablert seg i Gestapos hovedkvarter fra 1942 til 1945, bruke lokalene der mer enn 3500 mennesker satt i fangenskap, og der mange ble utsatt for tortur? Hvilke holdninger kan man fremme gjennom formidlingen av denne historien i autentiske omgivelser? Som i artikkelen om Robben Island er det også her et hovedspørsmål om opplevelse og læring står i motsetning til hverandre, eller om opplevelse kan bidra til å støtte opp under læringen og dermed effektivisere den.

Olaf Aagedal belyser hvordan historie blir brukt når jubileer skal feires i Norge. Hvilke hendelser blir valgt ut, av hvem og hvorfor? Og hvilke interesser ligger bak en jubileumsmarkering? Ved hjelp av eksempler forklarer han hvilke kompetanseområder som konkurrerer med hverandre under arbeidet med et jubileum, og hvilke forskningstemaer og iscenesettingsperspektiver han anser som spesielt relevante. Her skiller han mellom jubileum som en kamp om merkevarebygging og ressurser og som en kamp om hvordan fortiden skal tolkes. Relevant kompetanse som historikere, politikere, folklorister, dramaturger og arrangører sitter inne med, må i de fleste tilfellene kombineres for å få et vellykket jubileum.

Roger Tronstad belyser i den sjette artikkelen utfordringene som arkivarer møter når de skal velge ut relevante historier og tilhørende kilde-materiale med tanke på populærformidling. Skal man trekke frem kilder og aspekter av historien som er etterspurt, eller skal man belyse nye, hittil ukjente sider av historien? Mengden av kildemateriale er så omfattende at arkivarene er nødt til å prioritere. Men bruker man de «riktige» kildene tilpasset den aktuelle populærformidlingen? Og varierer man nok?

Berit Eide Johnsen tar opp hvordan sjøfartshistorie blir iscenesatt og videreformidlet på sørlandske sommerfestivaler og spel. Ved hjelp av konkrete eksempler analyserer hun hvordan historiske hendelser blir brukt, hvorfor de blir brukt som de gjør, og hva som skiller festivaler og spel fra andre formidlingsformer. Hun viser hvordan veksten i den maritime kulturavturismen kan bli koplet til stedsutvikling og stedsmarkering, og hvordan man gjerne løsriver historiene fra det autentiske for å oppnå bestemte virkninger. Det kan være økonomiske, sosiale og kulturelle mål som avgjør valg av historiske hendelser og måten disse blir formidlet på.

I den siste artikkelen ser *Per Strömberg* nærmere på filmen *Yohan – Barnevandrere* og hvordan denne er blitt utgangspunkt for et prosjekt innen kulturturisme i Vest-Agder. Filmen baserer seg på de historisk dokumenterte barnevandringene på Sørlandet på 1800-tallet, men ellers bruker man mange kunstneriske grep for å gjøre historien levende og for å frigjøre den fra kildematerialets begrensninger. Man kan benytte både pragmatiske og normative perspektiver for å forstå samspillet mellom ulike økonomiske og regionale interesser.

Knut Sprauten oppsummerer artikkelsamlingen med noen overordnede betraktninger om hvordan historie kan bli formidlet, brukt og misbrukt. I dag møter oppdragshistorikerne forventninger om at de skal bidra til profilering og merkevarebygging, konstaterer han. Arkiver og museer kan bli tvunget til å velge populære temaer i samtiden og en presentasjonsform som har bred appell, i stedet for å gå i dybden og velge nye historiske temaer. På den måten risikerer man å reise nye «små monumenter» som skygger for fortellingen om en komplisert historisk prosess.